

KİTAP İNCELEMESİ

Hazırlayan: Müge YÜCE*

TÜRKİYE'NİN KİMLİKLERİ: DİN, DİL, ETNİSİTE, MİLLİYET, DEVLET VE MEDENİYET

Şener AKTÜRK

Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, 351 s.

"Honest differences are often a healthy sign of progress."

Mahatma Gandhi

Hindistan gibi kalabalık bir nüfus ve etnik çeşitliliğe sahip bir ülkenin bağımsızlık ve toplumsal bütünleşme sürecinin önemli bir lideri olan Gandhi'nin ifadesinde belirtildiği üzere, bir toplumdaki çeşitlilik ve farklılıklar, o toplumun göstereceği hızlı ilerleme ve gelişimin temeli olma potansiyeline sahiptir. Bu çeşitlilik ve farklılık özellikle bireylerin aidiyetlerini belirleyen din, dil ve etnisite kategorileri üzerinde ortaya çıktığında, gösterilecek ilerleme ve gelişim, öncelikli olarak bu farklılıkların yönetilebilmesine ve toplumsal uzlaşmaya varılabilmesine bağlıdır.

Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı'dan miras aldığı kültürel, etnik, dinî ve dilsel çeşitliliğin, Türkiye'nin toplumsal barış ve ilerlemenin en hızlı yaşandığı ülkelerden birisi olması potansiyelini yükseltmesi beklenmektedir. Ancak, Türkiye'nin özellikle 1980 sonrası siyasal ortamı incelendiğinde, etnik ayrılıkçılık ve dinsel/mezhepsel alanda sürdürülen bir toplumsal sorun alanına sahip olduğu gözlenmektedir. Ülkenin sahip olduğu toplumsal barış ortamının giderek aşındığı böyle bir ortamda, pek çok akademisyen ve araştırmacı tarafından tartışılan konulara somut ve uygulanabilir bir çözüm önerisinin getirilmeyişi sorunun kısır döngü etrafında dönmesine yol açan başlıca unsur olmaktadır.

Böyle bir ortamda, Yrd. Doç. Dr. Şener Aktürk'ün 2006-2011 yılları arasında çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanan yazılarının bir derlemesi olan *Türkiye'nin Kimlikleri: Din, Dil, Etnisite, Milliyet, Devlet ve Medeniyet* adlı kitabı yayınlaması ayrıca önem arz etmektedir. Kitabın önemi, Türkiye nezdinde çokça tartışılan bir konuya alanında uzman bir akademisyen tarafından getirilen çözüm önerilerini kapsamasının yanında, ele alınan konuların karşılaştırmalı siyaset çerçevesinde işlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

* Araştırma Görevlisi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: muge.yuce@atauni.edu.tr

Lisans eğitimini ve ilk yüksek lisansını Chicago Üniversitesi'nde yapan yazar, doktorasını California Üniversitesi'nden Almanya, Sovyetler Birliği, Rusya ve Türkiye'de etnisite rejimlerini incelediği tezi ile tamamlamıştır. Bu anlamda, Türkiye'de karşılaştırmalı siyaset alanında çalışan en önemli akademisyenlerden olan Aktürk'ün Insight Turkey, World Politics, Journal of Academic Studies gibi pek çok uluslararası dergide yazıları yayınlanmıştır.

Türkiye'nin Kimlikleri isimli kitap, uzun bir sürede yazılan ve söylenenlerin birikimi olarak ön plana çıkmaktadır. Yazar, uluslararası ilişkilerin temel kavramları olan pek çok kavramı gelişigüzel kullanmak yerine tarihî, sosyal ve karşılaştırmalı siyaset penceresinden bu tanım ve kavramların kökenine inmeye çalışmaktadır. Bu kavramlardan özellikle medeniyet, etnisite, Türkiye ve Avrupa'da etnisite rejimleri, çokkültürlülük vb. konulara vurgu yapılmakta ve kitap, bu kavramların tarihî ve güncel boyutlarıyla tartışıldığı 11 bölüm ve 351 sayfadan oluşmaktadır.

Kitabın en önemli yanlarından bir tanesi, Türkiye'nin sürdürmekte olduğu etnisite rejimini anlamak için yazarın, yalnızca Avrupa ve Asya ülkeleri ile karşılaştırma yapmak yerine aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin toplum yapısı, kimlik algısı ve etnisite rejimi üzerine de incelemelerde bulunmuş olmasıdır. Bu anlamda kitabın birinci bölümünde Osmanlı Devleti'nde var olan dinî çeşitlilik incelemeye tâbi tutulmaktadır. Bu inceleme yapılırken yazarın üzerinde durduğu en önemli kavram, "dinî hoşgörü" kavramı olmaktadır. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'ndeki dinî çeşitliliğin, Osmanlı'yı diğer imparatorluk ve devletlerden ayıran bir 'hoşgörü' politikası mı yoksa dönemin gereği olan bir 'dinî çeşitliliğe tahammül' politikası mı olduğu sorusuna cevap aranmaktadır. Yazara göre Osmanlı Devleti'nin hoşgörülü olduğu gibi bir yargının bilimsellik kazanabilmesi için bu yargının karşılaştırmalı siyaset çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. (s. 42) Dolayısıyla Osmanlı Devleti, çağdaşı olan Batı Avrupa devletlerinden İngiltere, Fransa, İspanya ve İtalya ile karşılaştırılmakta daha sonra ise bu karşılaştırma, dönemin bir başka çok etnikli imparatorluğu olan Rus Çarlığı ile genişletilmektedir. Ancak karşılaştırma yapılan ülkelerin Hıristiyan olmaları, yazarı bu defa 'dinî çeşitlilik ve hoşgörü' nün İslamiyet'in bir yansıması mı olduğu sorusuna yönelmektedir. Bu amaçla bu kez, Osmanlı Devleti çağdaşı olan ve İslam inancına sahip Babür Devleti ile karşılaştırmaktadır. Tüm bu incelemelerle yazar, Osmanlı Devleti'nin 'hoşgörülü' olup olmadığı yargılarını karşılaştırmalı siyasetten faydalanarak bilimsel bir zemine oturtmakta ve okuyucuya tatmin edici bir çerçeve sunmaktadır.

‘Dinî hoşgörü’ kavramından sonra yazarın incelemeye tâbi tuttuğu ikinci kavram ‘medeniyet’ kavramı olmaktadır. Uluslararası İlişkiler literatüründe, Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” adlı eserinden sonra çokça işlenen bir konu olan medeniyet konusuna, yazar bu defa eleştirel bir açıdan yaklaşmaktadır. Nitekim Huntington’un tezini destekleyenler de karşı çıkanlar da bilinçli veya bilinçsiz olarak onun medeniyet tanımını ve sınıflandırmasını kabul ederek medeniyetlerin din ekseninde tanımlanabilecek objektif bir varlıkları olduğu tezini işlediler.(s. 72) Oysa yazara göre, böyle bir ön kabulden önce İslâm ve Batı medeniyeti diye tanımlanabilecek birer sosyal gerçekliğin olup olmadığı, eğer varsa neleri içerdiği, bu içeriğin sosyal ve coğrafi sınırları, kendini kuşaktan kuşağa aktarmasını, yayılmasını, dağılmasını veya küçülmesini sağlayan mekanizmalar gibi önemli sorular üzerinde durmak gerekmektedir. (s. 72) Bu sorulardan hareketle ikinci bölümde yazar, çeşitli ülke ve şehirlerde medenileşme sürecinin dinamiklerini ele alarak bu dinamiklerin Müslüman topluluklarda var olup olmadığını inceleyerek İslâm medeniyeti var mıdır sorusuna cevap aramaktadır.

Toplumların aidiyetlerini oluşturan iki olgu olan din ve medeniyet kavramlarıyla bağlantılı olarak kitabın üçüncü bölümünde ‘laiklik’ olgusu, Marx’ın “Yahudi Sorunu” isimli kitabı çerçevesinde incelenmektedir. Marx bu kitabında, devletin laikleşmesinin sonucu olarak dinin sivil toplum sahasına çekileceğini ve sivil toplumun dindarlaşması yoluyla laik bir devlette dinin bilhassa daha da güçleneceğini iddia etmiştir. (s. 135) Kitabın bu bölümünde yazar, Marx’ın çoklukla ABD örneğinden yola çıkarak ortaya koyduğu tutarlı tespitlerinin ve uzak görüşlü öngörülerinin, ilk modern laik Müslüman ülke olan Türkiye’de fazlasıyla gerçekleşmiş olduğu sonucuna varan incelemelerine yer vermiştir.

İlk üç bölümde din, medeniyet ve laiklik konularını işledikten sonra kitabın dördüncü bölümünde, yazarın uzmanlık alanına giren ‘etnisite rejimleri’ üzerine karşılaştırmalı bir inceleme sunulmaktadır. Bölümde özellikle, milliyetçilik kavramının etnisite ile ilişkilendirilmesinin sebepleri irdelenmekte ve bu yolla vatandaşlık, azınlık ve kimlik politikalarının oluşumu ortaya konmaktadır. Almanya, SSCB, Türkiye ve Fransa örnekleri üzerinde bir karşılaştırma yapan yazar, başlıca üç etnisite rejimi olduğu ve Türkiye’nin gayri etnik rejime sahip olan ülkeler arasında bulunduğu sonucuna varmaktadır. Bu sonuca varmak için yazar, Osmanlı’da uygulanan “millet sistemi”ni ve Cumhuriyet sonrasında benimsenen vatandaşlık ve

göç politikalarını incelemektedir. Sonuç olarak, Türkiye'nin mevcut etnisite ve azınlık rejiminin, Osmanlı'nın "millet" sistemi ile Fransa'dan ithal "ortak dil" politikası üzerinden kurgulandığını belirten yazar, Türkiye Cumhuriyeti anayasasında "vatandaş" tanımlamasına ilişkin yapılacak olası bir değişim için de önerilerde bulunmaktadır.

Türkiye'de mevcut etnisite rejimini inceledikten sonra kitabın beşinci bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası üzerinden Türk kimliğinin hangi temeller üzerinde kurulduğu ele alınmaktadır. Bu bölüm kapsamında yazar, Türkiye'nin kuruluş aşamasında etkili olan Millî Mücadele söylemindeki 'millî' sözcüğünü irdeleyerek Türkiye'de kabul edilen millet-vatandaş tanımı ile Osmanlı'daki millet sistemi arasındaki bağları belirlemektedir. Böylece, Osmanlı'dan miras alınan toplum yapısının Türkiye'de tek dinli fakat çok etnikli bir yapıya dönüştüğü sonucuna varmaktadır. Türkiye'nin resmî etnisite rejimi ve din-devlet ilişkisi ortaya konduktan sonra, AK Parti hükümeti döneminde izlenen 'açılım politikası'nın olası etkileri incelenmiştir. Burada özellikle vurgulanan, hükümetin İslamiyet'i ortak kimlik olarak kurgulama politikasının devletin etnisite rejimi üzerinde nasıl bir etki yaratacağı noktası olmuştur.

İlk beş bölümde Türkiye'nin miras almış olduğu çok etnikli toplumsal yapının Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra hangi politikalarla yönetildiği incelenmiş ve sonraki bölümler için temel bir okuma sağlanmıştır. Bundan sonra altı, yedi ve sekizinci bölümlerde yazar, Türkiye'nin son yıllarda geliştirmiş olduğu demokratik açılım reformlarının geleneksel Kürt ve Alevi politikalarına etkisi kapsamında değerlendirmeye tâbi tutmaktadır. Bu noktada yazar, Türkiye'nin Kürtçe yayın vb. konularda yaptığı değişikliklerle "etnik rejim değişikliği teorisi"nin Türkiye açısından incelemesini yapmaktadır.

Kitabın son üç bölümü olan dokuz, on ve on birinci bölümler ise İsviçre'nin minare yasağına ilişkin almış olduğu karar kapsamında Avrupa ve çokkültürlülük, Başkanlık sisteminin hangi ülkelerde neden başarılı/başarısız olduğu ve Ermeni diasporasının iddiaları ile Balkanlardan göç ettirilen Türklerin karşılaştırılması gibi Türkiye siyasetinde öne çıkan güncel fakat tarihsel kökeni olan tartışmalara yer verilmiştir. Yazarın Türkiye'de bir dönem gündemi meşgul eden ve küresel sistemdeki 'milliyetçi' akımın güçlenmesiyle yakından bağlantılı olan

konuları ele adlı bu bölümlerde okur, günceli düşünürken tarihî arka plan ve karşılaştırmalı siyaset boyutunu ihmal etmemeye sevk edilmektedir.

Uluslararası İlişkiler teorilerinde artık “dünya toplumu”, “bölgesel ve küresel bütünleşme” kavramları tartışılırken güncel küresel siyasetin işleyişinde artan iç savaş ve bölgesel rekabetler dikkati çekmektedir. Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” tezi sonrasında küresel çapta ideolojik çatışmalar sona ermekle birlikte, küresel barışı tehdit eden en önemli sorun etnik ayrılıkçılık hareketleri ve bu kapsamda yaygınlaşan terör faaliyetleri olmuştur. Dolayısıyla bir ülkenin artan ticaret ve iş birliği ile refahını arttırmasının önündeki en önemli engel, ülke içinde toplumsal barış ve huzurun sağlanamamış olmasıdır.

Bu ortamda, Osmanlı’dan miras aldığı çok etnikli toplum yapısı ile Türkiye’nin önünde iki seçenek belirlemektedir; kültürel çeşitliliğin toplumsal kargaşaya ya da barış ve ilerlemeye dönüşmesi. Küresel sistem içerisinde artan iş birliği ve bütünleşme çabalarından Türkiye’nin refahını arttıran bir ülke olarak çıkması, kültürel çeşitliliğini toplumsal barış ve huzura dönüştürmesi ile sağlanabilecektir. Dolayısıyla, toplum yapısında yıllardır var olan sorun alanlarının tartışılması ve bu alana yönelik çalışmaların artması Türkiye için önem kazanmaktadır. Bu noktada, Şener Aktürk’ün incelenen kitabı, mevcut sorun alanlarını karşılaştırmalı siyaset çerçevesinde inceleyerek, Türkiye için makul ve uygulanabilir politikalar önermekte ve önemli bir çalışma olarak ortaya çıkmaktadır.

Kitabın Türk toplum yapısını, vatandaşlık algısını ve resmî kimlik siyasetini anlamak üzere tarihsel bağları ihmal etmeden Avrupa ve Asyalı ülkelerle karşılaştırma zemininde derlenen yazılardan oluşması, alana ilgisi olan okurlara temel paradigmalardan sunulduğu bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Bu paradigmalardan çerçevesinde yazar, Türkiye’de gündemi oluşturan temel tartışmaları geniş bir vizyon çerçevesinde ele alarak okuru, yeni okumalara ve karşılaştırmalı düşünce yapısına sevk etmektedir. Böylelikle, ülke içerisindeki tartışmaların kısır döngüsünden sıyrılarak Türkiye’de imkân dâhilinde olan çözüm önerilerinin getirilmesi teşvik edilmektedir. Nitekim yazar, tartışılan konu ne olursa olsun önerilen çözüm önerilerinin siyaseten mümkün, normatif ve ahlaki açıdan da makul olması gerektiğini vurgulamıştır. (s. 10)

Bu açılardan değerlendirildiğinde incelenen kitap özellikle Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler alanlarında okuyan

üniversite öğrencilerine, akademisyen, araştırmacı-gazeteci ve Türk toplum yapısı üzerine düşünen tüm bireylere hitap etmektedir. Belirtilen alanlardaki okurlar, kitabı okurken yazar tarafından yeni kaynak ve kişilere yönlendirilmektedirler. Bu da kitabın okur açısından verimliliğine işaret etmektedir. Kitabın içerik ve kaynakça açısından taşıdığı çeşitlilik, yazarın kullandığı üslubun akıcılığı ve sadeliği ile zenginleşmektedir.